

Живко М. АНДРИЈАШЕВИЋ*

ПОЛИТИЧКА ОСНОВА ВЛАДАРСКОГ КУЛТА КЊАЗА НИКОЛЕ КРАЈЕМ 19. И ПОЧЕТКОМ 20. ВИЈЕКА

Стварање владарског култа, у крајњем, увијек има исти циљ: обожавање, вјеровање, оданост. Употребом или потенцирањем одређених садржаја и информација, које увијек не морају бити истините, код поданика се ствара идеална слика владара, да би се тиме подстакле њихове позитивне емоције према њему.¹ Када се такав однос успостави, онда је лако постићи висок степен повјерења и оданости између владара и његових поданика, односно, лако је постићи жељени степен њиховог међусобног политичког идентификовања и осјећања узајамног припадања. Дакле, афирмисањем личности владара обезбјеђује се наклоност, оданост и послушност поданика, а тиме се посредно афирмишу и његови политички циљеви. У томе је, неспорно, био основни разлог стварања владарског култа књаза Николе.

Није нимало случајно што је након 1878. године стварање владарског култа књаза Николе био важан задатак црногорске државне идеологије. Не само што је послједице Берлинског конгреса Црна Гора била у готово потпуно новој политичкој и друштвеној ситуацији, већ је и владарска позиција књаза Николе била умногоме измијењена. Књаз је намах престао да буде романтични предводник једног широког националног покрета, преобративши се, под строгим надзором и притиском европске дипломатије, у владара за којег је државна граница кинески зид.² Харизма

* Аутор је асистент на Филозофском факултету у Никшићу.

¹ Социолог Јелена Ђорђевић наводи да су владари личности у које народ пројектује најважније друштвене вриједности, па зато "они постају објекти ритуалног понашања, те насељавају свети простор друштвеног и религијског живота. Њихова симболичка улога утиче на одржање друштвеног система много дубље него послушност коју намеће секуларно санкционисање силе"; Ј. Ђорђевић, Политичке светковине и ритуали, Београд 1997, 32.

² "Црногорци немају више да страхују за своју независност за коју су се јуначки борили вјековима. Европа је одредила Црној Гори мјесто независне државе међу

борца за "националну ствар" и "барјактара покороног Српства" није више могла имати пређашњу снагу, нити је национална борба могла бити онај најиздашнији извор његовог политичког и државничког ауторитета.³ Сада је своју харизму првенствено требало да црпи из остварених успјеха на унутрашњем преображају земље и "праведном владању", тим прије што му Турци и национално заточништво више нијесу могли бити стални изговор за све недаће и друштвену стагнацију. Посебно то нијесу могли бити деценију и нешто након завршетка рата. Како су пролазиле година за годином од окончања "Вељег рата", тако је и одговорност за економске проблеме постепено прелазила са Турака на књаза. Ни ратна слава коју је од Вучјег Дола до Бара био стекао, није му могла помоћи на дужи рок. То је први разлог због којег је грађење владарског култа књаза Николе било политички веома важно и потребно.

Други се разлог тицао измијењене структуре црногорског становништва након завршетка рата. Мада прецизнијих података нема, може се претпоставити да је Црна Гора добила нешто преко 20% новог становништва (око 30.000). Дакле, готово четвртина црногорских поданика послје 1878. године била је из новоослобођених области. То ни у ком случају није незнатна величина. Уз то, скоро половина овог становништва није била православне вјероисповијести. Све то упућује на чињеницу да је након рата 1876-78. требало владарски култ књаза Николе наметнути добром дијелу нових црногорских поданика који су, очито, на сасвим другачији начин доживљавали књаза од оних којима је он био владар од првог дана ступања на престо. Истина, постојала је код многих заграничних православца идеална перцепција књаза Николе као њиховог заштитника, али када су ушли у састав Црне Горе, и самим тим се ослободили Турака који су их угњетавали, он је престао да буде заштитник. Сада је он био њихов господар, али и владар коме они плаћају порез. Такве нове релације, у којима је владара-заштитника замјенио владар-управитељ, а владара који помаже владар који узима, биле су погодне за нестајање идеалистичког поимања књаза Николе код заграничног (православног) становништва. А шта тек рећи за неправославно, мусли-

осталим сувереним државама, она је удвостручила њезину територију, регулисала је њен међународни положај тако, да је свака агресија њених сусједа искључена, и периода крвавих сукоба која је испијала снагу Црне Горе треба да се сматра као завршена. И тако ова нова фаза у историји Црне Горе, која јој наравно ставља и дужности међународне, постаће мало по мало појмљива и за све Црногорце..." Гроф Калноки - књазу Николи, 11. 01. 1883; В. Ђорђевић, Црна Гора и Аустрија 1814-1894, Београд 1924, 485.

³ У периоду од 1860. до 1878. године књаз Никола је имао огроман углед код околних Срба, али и у одређеним српским политичким круговима: "Очи бедног народа упрте су данас на гњездо соколово на поносито Цетиње, на дична господара кнеза Николу и храбре Црногорце..." *Засјавна*, 15. 06. 1869, бр. 70; Срби из Фоче обраћају се једном приликом књазу Николи како би му рекли "своју муку", тражећи од књаза да их заштити од турских зулума Архивско-библиотечко одјељење Државног музеја на Цетињу (АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1864, бр. 1265); Срби из Колашина, који је до 1878. године био у саставу Турске, пишу 1869. књазу Николи: "Свијетлости наша, без захода сунце, које ми сваки дан гледамо да нас огрије, који смо у тами од четири стотине година..."; (АБО ДМЦ), фонд Никола I, 1869, бр. 1972.

манско и католичко становништво које је ушло у састав Црне Горе, а које је о књазу Николи имало више ружних него лијепих мисли? За пограничне неправославце, а посебно за муслимане, књаз Никола је био владар једне непријатељске земље. И одједном, они постају његови поданици. Колико је тек требало политичких напора да се ово становништво убиједи да је књаз Никола сада и њихов владар, те да се овај "каурски књаз" сада стара и о њиховом добру?⁴ Државна идеологија је стварањем култа књаза Николе, несумњиво, имала циљ да утиче и на ове црногорске поданике, како би прихватили књаза као свог владара и како би пробудила у њима поданичку љубав и оданост.

Стварању владарског култа књаза Николе погодовао је социјални и политички амбијент који је у Црној Гори постојао. У том амбијенту, књаз Никола је био главна и незаобилазна фигура - подједнако и за старе и за нове поданике - за православце и неправославце. Систем власти у којему је књаз имао апсолутну власт, односно, моћ да у готово свим областима друштвеног живота непркосновено одлучује, створио је од њега такву фигуру. Књаз је био извор највеће земаљске моћи у Црној Гори: он је одлучивао о свим постављењима у државној служби, дијелио је земљу и куће, давао стипендије и помоћ, уписивао у школу или гимназију, дијелио одликовања, пресуђивао уколико је то хтио, отписивао појединачна дуговања држави... Све што је давао, могао је исто тако и узети, а оно што узме, једино је он могао вратити. Чињеница да је био владар једне просторно и популацијски мале земље, уз то земље чији је административни апарат невелик и једноставан, утицала је да та апсолутна контрола једног човјека над цјелокупним државним апаратом буде и физички могућа.⁵ Оваква књажева апсолутна власт неизоставно се морала манифестовати у социјално-економској сфери, што је његовој друштвеној моћи давало посебну важност. У земљи која је била балкански примјер економске заосталости и сиромаштва и у којој је социјална проходност имала најнижи степен, владар који слободно располаже свим мјестима у државној служби или који по личном нахођењу дијели земљу

⁴ Одмах последице рата било је проблема између црногорских власти и муслиманског становништва, посебно у Подгорици, гдје су муслимани били најбројнији. Неки муслимани су, рецимо, половином 1879. јавно изјављивали да и даље желе да остану турски поданици, не признајући књаза Николу као свог новог господара. Како су они након тога били ухапшени (њих девет), Порта је то искористила да подстакне међу подгоричким муслиманима антицрногорско расположење; Библиотека Историјског института Црне Горе (БИИЦГ), фасцикла бр. 52, Нота Високе Порте о стању мухамеданаца у окрузима уступљеним Црној Гори, 06. 09. 1879); Из једног извјештаја војводе Сима Поповића књазу Николи сазнајемо да је војвода улагао доста труда да увјери улцињске муслимане "да не слушају никога с банде", те да је Господарева милост и праведност, када су њихови захтјеви у питању, неспорна. (АБО ДМЦ, Посебна грађа, фасцикла 2, војвода Симо Поповић - књазу Николи, 04. 09. 1881).

⁵ Примјера ради, према званичним подацима из 1889. године у црногорским министарствима, Великом суду и Државном савјету било је тридесетак чиновника. У свим локалним структурама власти (управитељи нахија, племенски капетани, чланови суда) било је око стотину људи, док је у просвјетној струци било 12 наставника/професора у средњим школама и 74 учитеља у основним (*Грлица*, 1889, 24-26).

и куће, постаје за највећи дио поданика пресудни чинилац њихове социјалне позиције. "Нема ни једног јединог Црногорца, који новац неби трабао, а нарочито који га неби тражио", писао је још 1867. године Милан Пироћанац, изасланик српске владе у Црној Гори.⁶ Књажева одлука могла је промијенити економски статус појединцу и ријешити га материјалних брига, или га, исто тако, помјерити навише у социјалној стратиграфији. То је значило да је књаз имао моћ да задовољи читав спектар захтјева - од потраживања земље, запослења, стипендија, давања материјалне помоћи и жита, до подјеле војних чинова и одликовања. Таква, готово апсолутна економска зависност од владара морала је произвести не само примјерну поданичку послушност, већ и полубожанско третирање владара, које је веома реално утемељено на његовој стварној земаљској моћи.

Објављене и необјављене *молбенице*, које су биле упућене књазу Николи, свједоче да су се црногорски држављани различитим поводи-ма обраћали књазу за помоћ. Неки моле "за мало жита, јер помријеху од глади", неки за медаљу, неки за земљу, неки за капетански грб, а један је тражио да му књаз купи вола.⁷ "Да си ми искао земље док сам имао, могао сам ти дати 2 рала, а сад не могу ни то", одговара књаз једном потребитом поданику.⁸ Књазу су се жалили и на судске пресуде, тражећи од њега да преправља одлуке које је донио суд, што је он понекад и чинио.⁹ Све ово указује да је у Црној Гори постојала веома утемељена свијест да се књаз-господар налази изнад свих институција и свих закона, што и није сасвим било без основа. По начину одлучивања и владања, те управљања и располагања свим и свачим (земљом, кућама, чиновима, звањима...), књаз Никола је заиста имао неке одлике оријенталног владоца, што је за црногорске поданике - и православаце и неправославаце, а с обзиром на њихову историјску и сваку другу свијест, било прихватљиво и природно. Црногорски поданици су, једноставно, сматрали природним да неко своје право или потребу остваре мимо институција, које, истинито говорећи, и нијесу биле тако устројене да ефикасно рјешавају појединачне економске или статусне проблеме. Но, оно што нијесу могле државне институције, могао је Господар. "Оку моме невоља неће умаћи", поручивао је свемогући и "свевидећи" Господар.¹⁰

⁶ Извјештај М. Пироћанца, Архив САНУ, бр. 9986, 32.

⁷ М. Јовићевић, Тако је судио Господар (Извод из "Протокола молбеница"), Никшић 1998; Поред ових објављених, постоји у Архивском одјељењу ДМЦ преко стотину необјављених Молбеница: фонд Никола I, 1880, бр. 28; Н I, 1883, бр. 46; Н I, 1893, бр. 24; Н I, 1894, бр. 53, 57, 87; Н I, 1895, бр. 4; Недатирана грађа, фасцикла 2, бр. 132.

⁸ М. Јовићевић, Тако је судио Господар, Никшић 1998, 133.

⁹ Министар иностраних дјела, војвода Гавро Вуковић извјештава пограничног комесара Ника Татара о једној књажевој одлуци: "Његово Височанство Господар благоизволио је смилват се на Лака Мићкова Бјелицу те га је ослободио погрешке. Само несмије живјети са преступником у нашој граници, ако се не нађе да може са истом ступити у брак.", Војвода Г. Вуковић- Н. Татару, 23. 06. 1897, Државни архив Црне Горе (ДАЦГ), фонд Погранични политички комесаријат, фасцикла 1.

¹⁰ Књажева бесједа, Глас Црногорца, бр. 49, 07. 12. 1902, 1.

На извјестан начин и књазу Николи је одговарало да на овај начин манифестује своју надмоћ над свим државним институцијама и земаљским законима. Његова владарска фигура бивала је тако за све црногорске поданике огромна и недодирљива.¹¹ Изгледа да је у томе књаз имао приличног успјеха, па је чак један племенски капетан из Загарача, увјерен у свемоћ књажеву, јавио на Цетиње да је захваљујући Богу и Господару у његовом крају коначно пала киша!¹² Бројна документна, односно молбе упућене књазу, свједоче да је свијест о његовој величини и земаљској моћи била веома присутна код црногорских држављана. Карактер и врста молби које су упућиване књазу, свједоче да су црногорски држављани књаза Николу, изгледа, подједнако доживљавали као "заједничког оца" и као политичко лице.

Из једне наредбе Министарства унутрашњих дјела дознајемо да су се црногорски поданици обраћали књазу за увозне дозволе, па је књаз почетком 1886. године дао извјесном Стеву Лукачевићу, одобрење за увоз волова.¹³ Исте је године књаз дијелио земљу у Улцињском пољу,¹⁴ а одредио је које ће се парцеле подијелити херцеговачким избјеглицама у околини Никшића.¹⁵ Без књажевог одобрења неки Црногорци из Никшића нијесу смјели скинути цријеп са добијених кућа и искористити га за градњу нових.¹⁶ Господар се бринуо и о правилном обрађивању винове лозе, па је једном приликом наредио и да се "виногради кропе како би се лозе са-

¹¹ Сердар Раде Туров Пламенац пише у својим "Мемоарима" (Подгорица 1997) да је књаз Никола због сопствене владарске сујете свјесно унижавао државне институције. Неколико пута је нпр. преправљао пресуде Великог суда, иако је знао да је донесена одлука исправна. Како пише сердар Пламенац, "он хоћаше за ову изјавит парничару отворено ово: Ја знам да није право овако да пресудим, него ја хоћу да је овако. Ја знам зашто, а и ти знаш." Наводно је књаз Никола своје неуважавање институција објашњавао на сљедећи начин: "Нећу ја да моје војнике и мој народ прште официрчићи и главарчићи, моја војска и мој народ имају мене, свог Господара, а за друге им ни стало није". О оваквој књажевој "политици", сердар Пламенац још каже: "Ово је све расло и ширило се, те је са тим учинио од официра и других чиновника 'мост' да они остану међу војском и народом с једне стране, а Господар да остане са друге стране, тј. да војска и народ прелазе преко њих код Господара а Господар преко њих код народа и војске, што се све ширило и развијало газећи једну и другу страну под собом, говорећи им често пута: 'Небо нема без грома цијену - у фукаре очи од сплачине'" (стр. 251).

¹² И. Беговић - Ф. Петровићу, 15. 06. 1887, ДАЦГ, Министарство унутрашњих дјела (МУД), ф. 47, бр. 916.

¹³ Министарство унутрашњих дјела - капетану Ј. Бакићу, 16. 01. 1886, ДАЦГ, МУД, фасцикла 1, бр. 42.

¹⁴ Допис министра унутрашњих дјела, 27. 02. 1886, ДАЦГ, МУД, ф. 1, бр. 99.

¹⁵ Војвода Шако Петровић - војводи Божу Петровићу, 25. 04. 1886, ДАЦГ, МУД, ф. 1, бр. 317.

¹⁶ Никшићки управитељ Шако Петровић-Његош саопштио је министру унутрашњих дјела молбу неких Никшићана да им се дозволи да са добијених кућа, вјероватно старијих, искористе грађевински материјал за градњу нових (ДАЦГ, МУД, ф. 40, бр. 247). Међутим, министар унутрашњих дјела није могао самостално одлучити о овоме, већ је за одобрење питао књаза Николу. "Као што сам ти већ телеграфом, Господар је река, да допуштиш онијема те су им куће даровате да с њих тигле макну и на нове пренесу како тигле тако и крше, једном ријечју вас материјал", обавјештава војвода Божо Петровић, министар унутрашњих дјела, Шака Петровића, да је молбу Никшићана књаз повољно ријешио (ДАЦГ, МУД, ф. 40, бр. 339).

чувале и народу с тијем велика корист учињела”.¹⁷ Старао се књаз и о рјешавању одређених социјалних питања, тако да је у вријеме неродице наредио да се сви они чији је материјални положај тежак, обавезно запосле као радници на изградњи државног пута.¹⁸ Господар је, што је посебно занимљиво, одређивао и вријеме када се смије на Скадарском језеру ловити риба. Цеклињанима који су му тражили дозволу за лов, одредио је два мјесеца када смију ловити рибу.¹⁹ Исто тако, књаз Никола је одређивао и границе између сеоских комуница и власништво племена над појилима. Половином 1896. он је разграничио пасишта између два црмничка села - Буковика и Глухог Дола, и одредио која им појила остају у заједничком власништву.²⁰ Господар се посебно занимао и за јавне радове (изградња путева, мостова), што није необично, али је његов удио у томе ишао дотле да је чак одлучивао о траси нових путева.²¹ У појединим случајевима занимао се и таквим ситницама какве су куповина алата и неких других ствари, потребних за изградњу пута. Тако књаз Никола посебним актом наређује војводи Божу Петровићу, министру унутрашњих дјела, шта све треба купити, па, поред осталог, набраја: 450 буради, 100 ђускија, 50 грабуља, 300 мотика, 100 маљева.²² Једнако је књаз бринуо и о стварима из просвјетне струке. Једном приликом је наредио да му се донесу на преглед сви стручни радови које су црногорски учитељи за једну школску годину написали. Све радове књаз је прочитао и, како каже министар просвјете, "на њима својеручно примједбе и натписе чинио".²³ Књаз је тражио и да га управитељи области редовно обавјештавају о здравственом стању народа, стању стоке, трговини, стању усјева, расположењу поданика. Тако погранични комесар Нико Татар, на књажев захтјев, доставља Министарству иностраних дјела извјештај у којем каже да је кукуруз побран и да је род изузетно добар, док је "кртоле и зеља као икад".²⁴

Књазу Николи се без много устручавања, заобилазећи све друге институције, обраћају бројни поданици који траже материјалну помоћ. Како је то објаснио један Црногорац у писму књазу Николи, "кад дође нужда није се срамота пожалити *свом земаљском оцу* и изказат своју нужду и неправду..."²⁵ Књазу Николи се, рецимо, обраћа извјесни Перко

¹⁷ Војвода Божу Петровић - капетану П. Перазићу, 04. 06. 1890, ДАЦГ, МУД, ф. 75, бр. 1056.

¹⁸ Капетан Ј. Лазовић - војводи Божу Петровићу, 23. 01. 1895, ДАЦГ, МУД, ф. 92, бр. 146.

¹⁹ Престолонаследник Данило - војводи Божу, 28. 02. 1895, ДАЦГ, МУД, ф. 92, бр. 165.

²⁰ Црногорски судови (исправе) 1879-1899, приредио Н. П. Рајковић, Подгорица 1998, 581.

²¹ Војвода Божу - војводи Шаку Петровићу, 23. 05. 1892, ДАЦГ, МУД, ф. 83, бр. 809.

²² Књаз Никола - војводи Божу Петровићу, 18. 03. 1889, ДАЦГ, МУД, ф. 70, бр. 559.

²³ Распис Министарства просвјете учитељима и учитељицама, *Просвјетџа*, бр. 1-3, 1889, 7; У Распису се поручује црногорским учитељима и учитељицама да књажев говор на њиховој Скупштини садржи сва потребна упутства за рад, па се тих упутстава треба строго држати.

²⁴ Н. Татар - Министарству иностраних дјела, 29. 09. 1896, ДАЦГ, фонд Погранични политички комесеријат, фасцикла 2.

²⁵ П. Марковић - књазу Николи, 1891, ДАЦГ, фонд Државни Савјет (ДС), фасцикла

Јошов, с молбом да му поклони "мало жита еће самриет од глади".²⁶ Исто тражи и Марко Богдановић, јер се, како каже, "немам коме обратити него Богу и Вама".²⁷ А извјесни Кусо Симо, када су му повјериоци запријетили узимањем земље, обраћа се књазу Николи да му каже шта да ради.²⁸ Удовица из Куча моли књаза Николу да јој "штогођ помогне", а један Васојевић тражи помоћ како му фамилија не би умрла од глади.²⁹ Књазу се као ученик гимназије обратио и Лазар Т. Перовић, касније познати дворски историк (*Двовјековна влада славне куће Петировић-Њеџиша*), с молбом да му књаз купи књиге за школу.³⁰ И извјесни Никола Калуђеровић тражи од књаза да му купи књиге за школу, па ће му он "до гроба благодаран остати".³¹ Истим поводом књазу се обраћају гимназисти Нико Пејаковић и Душан Милић.³²

Од књаза Николе поданици су тражили и друге врсте помоћи. Извјесни Петар Ђоновић из Брчела очекује од књаза да ће разумјети тешко стање у којему се налази и да ће му зато "поклонити какву службу".³³ Црногорац који је прешао да живи у Србији, директно од књаза захтијева да му се врати нека земља која му је након његово одласка одузета у родном крају.³⁴ Било је и оних који су тражили од књаза да им помогне приликом запошљавања код поморске компаније Лојд,³⁵ док су молбе за учитељска намјештења у црногорским школама биле готово уобичајене.³⁶ Господару су се обраћали и родитељи неких ученика, тражећи да он упише њихове синове у Цетињску гимназију.³⁷ Честе су биле молбе Господару за додјељивање стипендија.³⁸ Један ученик VII разреда гимназије, касније правник и црногорски министар, др Секула Дрљевић, у својој молби књазу за додјелу стипендије, поред осталог, каже: "Судбина ми даде перо у руке, да пером одужујем св. дуг, пером да се борим, са пером да гинем за Господара свог Витешког, али да дорастем за такав бој, требам помоћи од премилостивога Господара, те се усуђујем Њега најпонижније замолити, да би ми једно стипендијско мјесто најмилостивије удијелити благоизволио..."³⁹

Све ове молбе књаз Никола је лично рјешавао или их је упућивао на рјешавање надлежном министарству или Државном савјету. Де-

1, бр. 13/1891.

²⁶ Перко Јошов - књазу Николи, 1892, ДАЦГ, МУД, ф. 83, бр. 529.

²⁷ М. Богдановић - књазу Николи, 07. 06. 1892, ДАЦГ, МУД, ф. 83, бр. 899.

²⁸ Кусо Симов - књазу Николи, 03. 04. 1884, ДАЦГ, ДС, ф. 1, бр. 2/1884.

²⁹ ДАЦГ, ДС, ф. 1, бр. 1/1891, 2/1891.

³⁰ Л. Перовић - књазу Николи, 28. 08. 1886, ДАЦГ, фонд Министарства просвјете и црквених послова (МПЦП), ф. 2, бр. 161.

³¹ Н. Калуђеровић - књазу Николи, 15. 09. 1887, ДАЦГ, МПЦП, ф. 3, бр. 159.

³² ДАЦГ, МПЦП, ф. 3, 1887, бр. 163; ф. 6, 1890, бр. 166.

³³ П. Ђоновић - књазу Николи, 16. 06. 1891, ДАЦГ, ДС, ф. 1, бр. 5/1891.

³⁴ Р. Нешковић - књазу Николи, 02. 05. 1887, ДАЦГ, фонд МУД, фасцикла 47, бр. 716.

³⁵ Љ. Кршанац - књазу Николи, АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1886, бр. 10.

³⁶ М. Стругар - књазу Николи, 15. 09. 1889, ДАЦГ, МПЦП, ф. 5, бр. 162.

³⁷ ДАЦГ, МПЦП, ф. 2, 1886, бр. 154; ф. 5, 1889, бр. 38.

³⁸ ДАЦГ, МПЦП, ф. 2, 1886, бр. 12, 40, 139; ф. 3, 1887, бр. 50, 142, 151, 160; ф. 6, 1890, бр. 27, 133, 274; 1895, ф. 11, бр. 114;

³⁹ С. Дрљевић - књазу Николи, 10. 08. 1901, АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1901, бр. 246.

шавало се да молбе на које, из ових или оних разлога, не може позитивно одговорити, прослиједи некој од ових институција, објашњавајући подносиоцу молбе да је она за то надлежна.⁴⁰ "Нека се обрне на Државни Савјет", "Казаће ти Држ. Савјет како ћеш"... написао је књаз Никола на десетинама молби које су му биле упућене, а које је прослиједио Савјету. Истина, било је и случајева да одбије молиоца/молиоце, правдајући то углавном ограниченошћу књажевске листе.⁴¹ Но, у многим случајевима књаз је излазио у сусрет молбама својих поданика. Тако је једном приликом упутио помоћ за 33 породице чији су усјеви страдали од града, наређујући да им се сваком појединачно дарују по два багаша жита.⁴² Упутио је помоћ и неким сиромашним устаничким фамилијама, којих је било преко стотину (107), са шесто чланова.⁴³ Уобичајено је било и да књаз поклања земљу и куће. Некада је поклањао земљу или кућу која је била државно власништво, а некада је од избјеглих муслиманских породица откупљивао имање и онда га поклањао коме је желио.⁴⁴ Постоје документи који потврђују да је и петнаест година након завршетка рата књаз сиромашним породицама дијелио по неколико рала земље у новоослобођеним областима.⁴⁵ Веома често књаз Никола је давао новчане прилоге за разне сврхе, углавном за изградњу путева или вјерских објеката. Многи од тих његових прилога нотирани су у оновременој штампи, али је било и случајева када то, из ових или оних разлога, није чињено.⁴⁶

Све наведено неспорно указује да је књаз Никола имао посебно мјесто у друштву оновремене Црне Горе. Захваљујући својој политичкој моћи успио је да постане свеприсутна личност у животу Црне Горе, контролишући оне најбитније социјалне релације. Особености црногорског друштва омогућиле су му да своју политичку моћ доведе до нивоа апсолутне моћи, и да од политичког вође израсте у потпуног господара над

⁴⁰ Када је учитељ Обрад Гледић тражио од књаза да буде враћен у службу, коју је с разлогом био изгубио, књаз је, не желећи да изађе у сусрет његовој молби, али ни да буде тај који га одбија, огласио себе за ненадлежног. Молиоца је упутио на министра просвјете. На Гледићеву молбу књаз Никола је одговорио: "То стоји до г. Павловића, што он учини одобрићу."; ДАЦГ, МПЦП, ф. 3, 1887, бр. 61/1.

⁴¹ На молбу неких угрожених породица из Голије да им држава помогне, књаз је преко министра унутрашњих дјела одговорио да жали што им не може помоћи, јер његови извори "немогу свућ доспјети да би својој жељи и душевном побуђењу мога свакога задовољити и у помоћ му притећи"; Војвода Божо Петровић-војводи Шаку Петровићу, 23. 01. 1889, ДАЦГ, МУД, ф. 70, бр. 244.

⁴² Војвода Божо Петровић-предсједнику Округног суда у Колашину, 08. 02. 1895, ДАЦГ, МУД, ф. 92, бр. 98

⁴³ Капетан М. Бојић - војводи Божу Петровићу, 14. 05. 1887, ДАЦГ, МУД, ф. 47, бр. 742.

⁴⁴ Капетан С. Међикукић - Т. Вукотићу, 19. 03. 1886, ДАЦГ, фонд Погранични политички комесаријат, фасцикла 1.

⁴⁵ ДАЦГ, МУД, 1893, ф. 87, бр. 529, 530, 776.

⁴⁶ Књаз је, рецимо, дао 1000 фиорина за изградњу пута од Пресеке до Никшића (ДАЦГ, МУД, ф. 53, 1888, бр. 2551), те 10.000 фиорина за изградњу пута од Даниловграда до Никшића (ДАЦГ, МУД, ф. 70, 1889, бр. 212). Такође, књаз је покложио 300 талира за подизање цркве у Спужу (ДАЦГ, МУД, ф. 47, 1887, бр. 729), а приход од другог издања свога дјела *Пјесник и Вила* намијенио је за оправку Зетског дома (ДАЦГ, МУД, ф. 87, 1893, бр. 462).

земљом и људима. Он сам, чврсто је вјеровао да то тако и треба да буде, као и да таква његова позиција доноси понајвише користи Црној Гори и њеним држављанима.⁴⁷

Овакву његову позицију пратила је и одговарајућа семантика, тако да није необично што је у јавним публикацијама, али још и више у свакодневној комуникацији, књаз Никола најчешће називан "Господар". Титула "господар" је временом добила синонимско значење, тако да је чак један племенски капетан истицао како он признаје "само Господара за Господара".⁴⁸ Обичан свијет је на тај начин исказивао став да је за њих књаз Никола нешто више од политичког вође, владара. Одроз је то свијести да је књаз Никола за њих исто што и отац или домаћин велике породице. Титула "господар" је изгледа имала шире, комплексније значење од титуле "књаз". Титула "књаз" се у неком суптилнијем значењу односи на особу који води политику једне земље, а "господар" на особу који фактички господари, управља једном земљом. Поред тога, титула "господар" за обичан свијет има обиљежје једноставне и, унеколико, интимније форме обраћања владару, тако да је она одражавала извјесну приступачност и неконвенционалност у комуникацији између владара и његових поданика. Књаз Никола је на таквој врсти блискости, из чисто прагматичних (политичких) разлога, веома често инсистирао.⁴⁹

Обраћање поданика књазу са "Господаре", одговарало је књазу Николу зато што је на тај начин подстицана свијест о историјском континуитету његове власти. Наиме, владарска титула "господар" потиче из средњег вијека. Ову титулу - "господар" (*dominus*), користили су у Црној Гори најприје Балшићи, и то Ђурађ I (*Jure de Balsa, dominus Zente*) од седамдесетих година 14. вијека, а затим и остали владари из ове породице. Касније је и Иван Црнојевић (1464/65-1490) употребљавао титулу "господар".⁵⁰ У интитулацији његове најраније сачуване повеље из 1469. године стоји : "Господар Иван Црнојевић".⁵¹ Исту титулацију налазимо и у

⁴⁷ У својим "*Мемоарима*" књаз Никола је забиљежио: "Народ црногорски, исто као и руски, још и данас само од Бога и Господара очекује и прима сваку власт и част. И за једну државу с нашљеднијем историјскијем задатком - још једнако несвршењем - и потреба је и снага је права, и недијељена и пуна власт, мах и углед једнога Господара."; Краљ Никола, *Мемоари*, Цетиње/Титоград 1988, 610.

⁴⁸ Капетан Зарија Бакић - Великом суду, 21. 04. 1879; Црногорски судови 1879-1899, Зборник докумената, приредио Н. П. Рајковић, Подгорица 1998, 17.

⁴⁹ Љуба Ненадовић биљежи један занимљив примјер о оваквом књажевом односу према поданицима: "Једном тек што изађе кнез Никола из двора, неки сиромашак приђе му и рече: 'Бе си, господаре? Два дана како сам дошао, па не могу да ижљегнем преда те!' Те речи нерадо је књаз чуо, па му одговори: 'Видиш онај прозор на крају? Онђе ја спавам. И који Црногорац треба ме да му за један грош судим, па у пола ноћи не дође под онај прозор и не викне: 'Устај, господаре, требаш ми!' тај Црногорац не вриједи ни онога гроша."; Љ. Ненадовић, *О Црногорцима (Писма са Цетиња 1878. године)*, Цетиње 1975, 236-237.

⁵⁰ У чланку *Господар - владарска титула Ивана Црнојевића* (Историјски записи, 3-4, 1999, 7-15) проф. Раде Михаљчић тврди да је Иван Црнојевић ову владарску титулу вјероватно преузео од Косача, који су, како Михаљчић каже, први почели да је користе.

⁵¹ Б. Шекуларац, *Дукљанско-зейске повеље*, Титоград 1987, 106, 154, 160

многим његовим каснијим повељама.⁵² Иван Црнојевић је половином осамдесетих година 15. вијека користио и печат на којему је писало: "Иван Црнојевић господар зетски"⁵³. Међутим, његов наслѣдник Ђурађ Црнојевић (1490-1496) није употребљавао ову титулу.

Када се све ово зна, онда је јасно због чега је књазу Николи одговарало да му се поданици обраћају са "Господаре". Жељеле су се, очито, подстаћи неке историјске и политичке асоцијације о утемељености и континуитету - како власти коју књаз Никола врши, тако и положаја који заузима. Наводно је историја давала за право књазу да на томе инсистира. Црногорски историчар Марко Драговић је у књизи *Сеоба ѓоспoдара црноѓорскоѓ Ивана Црнојевића са Ријечкоѓ ѓрада на Цетиње 1485* (Нови Сад 1886), доказивао да постоји континуитет династичке власти - од Црнојевића до Петровића-Његоша, као и да постоји неспорна сличност између Ивана Црнојевића и књаза Николе у управљању земљом. Тако Драговић наводи да се Иван Црнојевић, кога једноставно назива "господар", на дворским сједницима распитивао код племенских главара о стању усјева и приликама у њиховим крајевима, а то је био уобичајени манир и књаза Николе. Како тврди Драговић господар Иван је редовно одржавао сједнице- Државног савјета, на којима су учествовали представници свих племена.⁵⁴ Према његовим "сазнањима" у доба Црнојевића пјевала се и пјесма - "Све у славу Бога милоснога, а за здравље Ива Господара", што је, тобоже, претеча оне пјесме која се пјевала књазу Николи - "Све за славу Бога великога./ И нашега књаза свијетлога..."⁵⁵ Драговићеви ставови о историјском континуитету књажеве власти били су, наравно, општеприхваћени, па је и митрополит Митрофан истицао како је књаз Никола законити наслѣдник Ивана Црнојевића.⁵⁶ Тај континуитет књаз Никола је имао на памети још од првих дана своје власти, па је одмах по доласку на пријесто, у писму руском цару, навео да је једногласно проглашен за "књаза и господара".⁵⁷ Да је изабран за "књаза и господара", књаз је истакао и приликом полагања заклетве, крајем августа 1860. године.⁵⁸ А прије њега, народ је "господарима" понекад звао владику Петра II и књаза Данила, иако се они нијесу нарочито трудили да овој титули прибаве синонимско значење. Ни начин на који су они себе титулисали не указује да су много држали до историјске симболике коју би им ова титула могла обезбиједити. Књаз Никола је, наравно, према овој врсти симболике имао другачији однос. Његова је владарска титула била - "господар Црне Горе и Брда, Зете, дијела Рашке, Захумља и Приморја".⁵⁹ Наравно, подстицање овакве историјске симболике тре-

⁵² Црногорски анали (Цетињски љетопис), приредио Б. Шекуларац, Цетиње 1996, 95, 103, 107.

⁵³ F. Miklosich, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosniae, Ragusii*, Већ 1858, 534.

⁵⁴ М. Драговић, *Сеоба ѓоспoдара црноѓорскоѓ Ивана Црнојевића са Ријечкоѓ ѓрада на Цетиње 1485. ѓoдине*, Нови Сад 1886, 29-30.

⁵⁵ Исто, 36.

⁵⁶ Бесједа митрополита Митрофана, Просвјета, бр. 1, 1895, 4.

⁵⁷ Краљ Никола, *Полијички сјиси*, Цетиње/Титоград 1989, 10.

⁵⁸ Краљ Никола, *Полијички сјиси*, Цетиње/Титоград 1989, 9.

⁵⁹ Политички преглед, Глас Црногорца, бр. 49, 09. 12. 1900, 1.

бало је да допринесе изграђивању и јачању владарског култа књаза Николе.

Поред тога што је владарски култ књаза Николе требало да учврсти његову неприкосновену позицију унутар црногорског друштва, у исто вријеме је овај култ требало да послужи снажењу књажевих политичких и династичких претензија. То, поред осталог, значи да је култ књаза Николе требало да буде у функцији његовог дефинитивног устоличења као "првог Србина". Управо зато, државна идеологија је идеализовала књаза не само као моралну личност, већ и као досљедног националног борца којему је ослобођење и уједињење српског народа изнад свих личних и династичких интереса. Ова опсесија књаза Николе - да постане предводник цјелокупног српског националног покрета и да постане најистакнутије и најугледније политичко лице у српском народу, постоји, као што је то раније речено, још од првих дана његове владавине.⁶⁰ И после 1878. године, без обзира на крупне политичке промјене до којих је дошло, она је код њега једнако била постојана. У складу са тим, државна идеологија Црне Горе је имала и циљ да нагласи значај књаза Николе у српском национално-ослободилачком покрету. Тим прије што је углед националног прегаоца, који је књаз Никола у српском и словенском свијету већ уживао, пружао основа да се вјерује у утемељеност таквих претензија. О том књажевом угледу свједоче неки занимљиви подаци. Тако, рецимо, 1886. године група хрватских студената тражи од књаза Николе да им као "најславнији јуначки владар на Балкану и пријатељ хрватског народа" буде кум приликом преласка из католичанства у православље.⁶¹ Са једнаким уважавањем књазу Николи се обраћају и чланови *Друштва српског јединства* из Чикага и захваљују му за "огромне заслуге Српству учињене".⁶² Управа *Друштва* је нешто касније тражила од књаза да пошаље свој мало већи портрет за свечану салу *Друштва*, као и неколико својих књига за библиотеку.⁶³ И власник листа *Најредак* из Охаја (САД) саопштава књазу Николи да је још од дјетињства он (књаз), због пјесничких и јуначких дјела, био његов идеал, док један Србин из Њемачке, иначе новинар, жели књазу да његови потомци, због књажевих заслуга за Српство, носе "круну царску од Лазара".⁶⁴ Да је књаз "носио српске народне мисли и заштитник подмјармљеног српства које (га) у мукама гледи и тражи помоћи", сматрали су и чланови Српског добротворног друштва "Балкан" из Чикага.⁶⁵ Било је Срба који су књаза Николу сматрали највећом узданицом српског народа.⁶⁶ Неки од њих слали су књазу своје оде: "Као Змају и Јунаку/ и Пјеснику Влада-

⁶⁰ О томе видјети: Ж. М. Андријашевић, *Црногорска државна идеја у вријеме Николе I Петровића Њеџића* (први дио), Матица, 3, 2000, 145-158.

⁶¹ ДАЦГ, МУД, ф. 2, бр. 37.

⁶² АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1895, бр. 25.

⁶³ М. Мартиновић - књазу Николи, АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1896, кутија 1, бр. 71.

⁶⁴ Л. Скриванић - књазу Николи, АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1896, кутија 2, бр. 38; НI, 1897, бр. 12.

⁶⁵ С. Радаковић - књазу Николи, АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1900, бр. 11.

⁶⁶ С. Лазић - књазу Николи, АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1902, бр. 70.

оцу/ Витешкоме српском борцу/ Слоге српске храниоцу.../Благо Српству док је Тебе!/ и Високе Династије/ у највишој помрчини/ свуд Србима сунце грије”.⁶⁷ У књажевој личној архиви налази се и једна ускршња честитка из Новог Сада, у којој пошљаоци називају књаза Николу носиоцем и представником велике српске мисли и узданицом покороног српства.⁶⁸

Сличне су мисли исказивали књазу и његови поданици. Из Улциња му, рецимо, војвода Арслан-бег са тамошњим главарима честита рођендан са жељом да га Бог поживи зарад среће и славе "цијелога народа српскога".⁶⁹ Касније су из Колашина књазу честитали Нову годину са жељом да му Бог подари моћ како би са његовим Црногорцима кренуо "Онамо, онамо..."⁷⁰ Књазу, такође, желе да буде владар који ће саставити раздробљено Душаново царство.⁷¹ Црногорски учитељ Саво Ивановић пише из Београда књазу Николи да је књажев патриотски рад величествен, те да такав рад "мора и умије да с неком чаробном силом обезоружа и највеће Ваше противнике". "Живјели, да Бог да, Господару за дуго година...", додаје Ивановић.⁷² А Црногорац који већ дуже вријеме живи у Србији, насловљава своје писмо књазу на сљедећи начин: "Његовом Височанству, Књазу-Витезу, Господару Црне Горе и Херцеговине, Цару јунака, Змају змајева, Ловћенском великом Орлу".⁷³ Било је и Црногораца који су жељели да књаз Никола буде владар који ће окупити и овеселити цијели српски народ, и то пред храмом Св. Ђорђија у Призрену.⁷⁴ У једној се честитки наводи и да успјех у остваривању националних интереса српског народа зависи од "снажног ума и енергије" књаза Николе.⁷⁵

Но, поред потребе да се афирмише политичко предводништво књаза Николе у српском националном покрету, постојао је још један важан разлог за стварање владарског култа књаза Николе посљедњих деценија 19. вијека. Наиме, управо у то вријеме постаје све већи и све гласнији круг књажевих политичких противника - Црногораца, који су живјели изван Црне Горе. Иако су многи од њих своје незадовољство темељили на неполитичким разлозима (незадовољство социјалним статусом), они су, по природи ствари, неизоставно постајали дио књажеве опозиције. Није могло бити а да њихов анимозитет према књазу лично не буде истовремено и анимозитет према књазу као носиоцу одређене политике и вршиоцу власти. Прерастање личне повријеђености у про-

⁶⁷ И. Пејовић - књазу Николи, АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1903, бр. 58.

⁶⁸ Браћа Поповић - књазу Николи, АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1903, бр. 36.

⁶⁹ ДАЦГ, МУД, ф. 87, бр. 859.

⁷⁰ М. Павловић и В. Булатовић - књазу Николи, 01.01.1895, ДАЦГ, МУД, ф. 92, бр. 4.

⁷¹ Д. Ковачевић - књазу Николи, 1899, АБО ДМЦ, фонд Никола I, бр. 55.

⁷² АБО ДМЦ, НI, 1896, 12.8.96, бр. 70; Занимљиво да само двије године касније Ивановић започиње писмо књазу Николи сљедећим ријечима: "Тиранине! И још један зулум од Тебе, којег прибиљежих ових дана у тефтер осталих зулума, које учини до сад мени и мојој породици!" (БИИЦГ, Списи војводе Гавра Вуковића, фасцикла бр. 75).

⁷³ М. Кнежевић - књазу Николи, АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1897, бр. 151.

⁷⁴ Грађани Подгорице - књазу Николи, АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1901, бр. 176.

⁷⁵ Ј. Кујачић - књазу Николи, АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1903, бр. 156.

филисани политички анимозитет према Двору, има свој, краћи или дужи развојни пут. Изузетака који тај пут нијесу прошли готово да и нема. Примјера ради, Саво Ивановић, један од најпознатијих црногорских политичких емиграната, дошао је у сукоб с Двором због наводне везе своје жене с престолонаслџеником Данилом. Да би се тај спор некако изгладдио, књаз Никола је Ивановића послао као државног стипендисту у војну школу у Италију.⁷⁶ Но, изгледа, да ова стипендија није утицала на Ивановића да престане да критикује неке чланове књажевске породице, при чему није штедио ни књаза.⁷⁷ Зато је при доласку у Црну Гору Ивановић био ухапшен. Његов је брат у Котору јавно говорио да је Господар на правди Бога ухапсио Сава, пријетећи да ће му због овога "неко платити".⁷⁸ Саво Ивановић се затим преселио у Србију, поставши један од најупорнијих и најжешћих критичара књаза Николе. На сличан начин се развијао сукоб и у другим случајевима. И како је у овом периоду, крајем осамдесетих и почетком деведесетих година 19. вијека, постојао снажан политички анимозитет између Београда и Цетиња, природно је било да највећи број ових људи нађе уточиште у Србији. Српска влада их је углавном дочекала раширених руку, помажући многе од њих у политичкој дјелатности против књаза Николе.

Без обзира на различите мотиве непријатељства ове групе људи према књазу Николи, сви они су се слагали у једној ствари: књаз Никола је владар-апсолутиста и тиранин који је упропастио Црну Гору. Од Црне Горе је, према њиховом мишљењу, створио приватну државу у којој царују незаконоје и биједа, а он сам је потпуно равнодушан према томе. Ништа боље нијесу мислили ни о његовој позицији у српском национално-ослободилачком покрету. Једна од првих књижевних публикација у којој се један црногорски поданик критички односи према књазу Николи био је спјев Тома П. Ораовца *Жалойојка Ловћену ѿ ланини*, објављен 1883. године, вјероватно у Нишу. У основи спјев има циљ да осуди и извргне подсмјеху женидбу кнеза Петра Карађорђевића са књегињом Зорком, књажевом кћерком, и да овај брак прикаже као неприлично дјело и антисрпски чин. Наводно је овај брак усмјерен против српског јединства, односно, "старог аманета".⁷⁹ Одлуком да своју кћер уда за Петра Карађорђевића, једног од претендента на српски престо, којег Ораовац назива "свјетском скитачином" и српским изродом, књаз Никола је наводно обрукао своје славне претходнике и учинио срамно дјело. "Чудна свадба, јад је задесио!/ Пријатељство вода понијела.../ Враг се жени - ђаво се удаје.../ Попује им народно проклетство..." каже пјесник.⁸⁰ Очито је да Ораовац сматра да је овим чином књаз Никола продубио српски династички сукоб и унио ново сјеме раздора у српско политичко биће. Када је овако окарактерисао читав овај догађај, Ораовац се осврнуо и на

⁷⁶ Д. Радојевић, *Црногорци на лимесу*, Подгорица 1999, 78.

⁷⁷ Извјештај повјереника из Трста, 12. 05. 1891, ДАЦГ, МИД, ф. 36, бр. 904.

⁷⁸ П. Рамадановић - војводи Гавру Вуковићу, 30. 08. 1891, ДАЦГ, МИД, ф. 36, бр. 1143.

⁷⁹ Т. П. Ораовац, *Жалойојка Ловћену ѿ ланини*, 1883, 3-4.

⁸⁰ Исто, 11-12.

прилике у Црној Гори. Он каже да је у Црној Гори народ измучен, да превише има гладних и унесрећених, да држава не води бригу о ратној сирочади, рањеницима и удовицама, да се отима и расипа народни новац, да се убијају најчаснији људи и продају "браћа за дукате".⁸¹ У Црној Гори, према његовом мишљењу, главну ријеч воде - "лажни соци, лажљивиј' свјedoци./ И подмукли ловци и трговци.../ Који народ немилице гњавае/ Што је часно ћерају и даве..."⁸²

Почетком деведесетих година 19. вијека Црном Гором су кружиле и пјесме Исаила Томића, уперене против књаза Николе, које је он потписивао као "Катуњанин". У једној од тих пјесама "Катуњанин" позива војводу Шака Петровића да буде организатор покрета за свргавање "књаза-бездушника".⁸³ Овај је пјесник ширио по Црној Гори и свој спјев у рукопису - "*Збор у Великој Оцаклији на Цетињу*" (1893). Главну ријеч на том збору, наравно, има књаз Никола, који унапријед дијели "Душанове земље" својим великашима и промовише себе у "балканског цара". Пјесник га због оваквих претензија назива "лудим Господаром" и чудовиштем, додајући да је његова владавина Божија казна за Црну Гору. Књаза сматра још и тиранином, који прогони најбоље Црногорце, и главним кривцем што је црногорски народ дошао на просјачке гране. Зато "Катуњанин" књазу поручује следеће: "Стани, стани бездушнице./ Стани Књаже крволоче./ Стан' гробару, стан' демоне./ Свијех зала стани творче."⁸⁴

У исто вријеме када је до књаза дошао спјев "*Збор у Великој Оцаклији*" (1893), појавио се и проглас групе црногорских емиграната, који је формално био адресиран на књажевог рођака Филипа Петровића-Његоша. У *Прогласу* се Црногорци позивају да отпочну борбу за уставни поредак и слободу и да тако ограниче самовољу књаза Николе. Књаз Никола се у овом *Прогласу* означава кривцем што се Црна Гора налази у неподношљиво тешком стању и што нема "ништа што потребује једној модерној и цивилизованој држави". Црногорци се зато позивају да стану "злу на пут", тј. да натјерају књаза-апсолутисту да им призна њихова права и слободе, при чему им се као узор правога владара наводи српски краљ Александар Обреновић.⁸⁵

Већ наредне, 1894. године, књаз Никола је имао опширан извјештај о дјеловању и плановима црногорске политичке емиграције у Србији. У том извјештају се наводи да је емигрант Саво Ивановић обећао

⁸¹ Исто, 23

⁸² Исто, 27.

⁸³ "Кажу Кнезу аманати./ Да се склони он и влада./ Да се склони са злог пута./ И злочестог свога рада.;" АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1893, бр. 83.

⁸⁴ АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1893, бр. 58.

⁸⁵ У *Прогласу* се, поред осталог, наводи: "Наша побједоносна војска чија је слава цијелом свијету позната, стоји у рукама разних издаица, њена застава ниско се вије, њено оружје хрђа је попала. Наша највећа светиња, свети храмови оскрнављени су, њихова добра спахилуци су кнежеве власти. Наше школе затворене су, немамо путова ни мостова, немамо ништа што потребује једној модерној цивилизованој држави... Зато Браћо, потомци највећих јунака на Балкану, у име Бога ступимо напред - станимо злу на пут...;" АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1893, бр. 106.

краљу Милану да ће убити књаза Николу или престолонаследника Данила. Претпоставља се и да је убиство књаза Николе циљ на чијем остварењу ради цјелокупна црногорска политичка емиграција у Београду.⁸⁶ Са овом емиграцијом били су блиски и многи црногорски ђаци и студенти у Београду, а њих је, према једном непотпуном попису било нешто преко педесет. Након сазнања да се добар дио њих политички ангажовао, црногорско Министарство просвјете је почело да прикупља информације о њима.⁸⁷

Године 1894. објавио је учитељ Марко Бацковић, који је као емигрант живио у Србији, књигу *Црна Гора при крају девединајесттог вијека*, у којој је покушао да докаже да Црна Гора на свим пољима назадује и пропада, а да је за све то крив књаз Никола и систем власти који је он створио.⁸⁸ Књаз је, како тврди Бацковић, запалио самртну свијећу славној Црној Гори, обавивши је ланцем најжешћег средњовјековног апсолутизма и тираније. Црногорци су, због овакве књажеве владавине, најнеслободнији народ у Европи.⁸⁹ Бацковић за књаза каже да је оличење неправедног владоца, поткрепљујући то примјерима у вези са расподјелом земље у новоослобођеним областима. Наводно је књаз огромне комплексе земљишта поклањао својим, иначе богатим војводама, док су сирочад погинулих војника остала без заслуженог дијела земље. Такође, књаз Никола у овом случају није показао само апсолутну неправичност, већ и безграничну грамзивост. Бацковић у прилогу тој тврдњи наводи шта је књаз све добио у новоослобођеним областима, из чега се може закључити да је књажево имање попут највећег спахилука. Оваква неправедна расподјела узроковала је, према његовом мишљењу, све изразитије осиромашење најширих слојева црногорског становништва, као и све веће исељавање.⁹⁰

Марко Бацковић оптужује књаза и да је творац система власти у којему царују неправда, корупција и тиранија. Његови министри највећи су финансијски шпекуланти, а судије су људи без знања и морала. "Ти од поносног народа створи роба, ти подјарми Црну Гору - изјелицама и кугама људским, који обрुकаше Црну Гору", поручује Бацковић књазу.⁹¹ Он га, такође оптужује да гаји тајне династичке аспирације на српски престо и да таквом својом политиком завађа српски народ.⁹² Због свега

⁸⁶ У овом се опширном извјештају, поред осталог, наводи: "Саво Ивановић зафалијо се Краљу Милану даће он опрати сву невјерност црногорске емиграције са фишеком који ће опалити Књазу или Нашљеднику у прси, он је с том заклетвом оставио Србију... По разговору са Докт. и по другијема изгледима цијела емиграција сад иде на убиство, а по наговору краља Милана...", АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1894, бр. 60.

⁸⁷ ДАЦГ, МПЦП, ф. 11, бр. 324.

⁸⁸ На корици књиге не стоји година издања, већ се на крају уводне ријечи наводи "На Сретење 1894". Нема, такође, ни податка о мјесту издања. Иначе, Марко Бацковић је двије године касније (август 1896) убијен у Моравцима (Руднички округ). За убиство је оптужен Ранко Тајсић, који је имао неке везе са црногорским двором.

⁸⁹ М. Бацковић, *Црна Гора при крају девединајесттог вијека*, 1894, 1-4.

⁹⁰ Исто, 5, 10, 13.

⁹¹ Исто, 45.

⁹² Исто, 74-75.

тога, Бацковић поручује Црногорцима да одлучно од књаза Николе траже увођење уставног поретка и поштовање њихових, законских и других права.⁹³

Недуго након Бацковићеве књиге, појавила се обимна публикација "*Неколико крвавих слика из албума Пејровић-Његошевог дома*" (1898), у издању тзв. *Главног одбора црногорске емигранције*. Књига је, наравно, штампана изван Црне Горе, али се не наводи мјесто издања. И како се у Предговору каже, основни је циљ ове књиге да изнесе на видјело све оно лоше што су урадили Петровићи-Његоши, а посебно књаз Никола, као и да покаже сву њихову аморалност и злочиначки карактер. Према њиховом мишљењу, породица Петровић-Његош нема посебних заслуга за Црну Гору и једино по чему се она издваја од осталих црногорских породица јесте то што "нема скоро ни једног огњишта у наше Отечество ког није својом злочиначко-мучком руком у крви облила".⁹⁴ Већ у првом одјељку књиге ("Правосуђе Његошевог дома"), каже се да је књаз Никола лажов и тиранин чија је воља једини закон у Црној Гори, а да је Црна Гора спахилук у којему су Црногорци његови робови и измећари. Читав систем власти није друго до најобичнија фарса и обмана, а они који су дио тог система нијесу људи од интегритета, већ послушници и слијепи извршиоци злочиначких порива књаза Николе. О тим злоупотребама власти, уз навођење конкретних примјера, овдје се опширно пише.⁹⁵

У књизи "*Неколико крвавих слика...*" набрајају се и наводна злочиначка и неморална дјела која је починио књаз Никола. Књаз је, како се тврди, наредио да се убије на десетине Црногораца, и то без икаквог разлога, а обешчистио је већи број дјевојака и жена. Чак се тврди да су му његови дворјани и чиновници подводили своје снахе или кћери, а они који то нијесу хтјели да раде трпјели су сваковрсна шиканирања. Каже се и да је једном приликом књаз Никола, наводно, наредио да се убију муж и свекар његове љубавнице, а све како би могао да се са овом женом несметано састаје. Поред тога, износи се и оптужба да су неке од књажевих љубавница затрудњеле, али да су сва новорођенчад потрована и бачена у нужник.⁹⁶ У књизи се, такође, покушава доказати да је књаз Никола лакомац, материјалиста и зеленаш, који се непоштено обогатио и који је од Црне Горе створио своју латифундију. Затим се каже да је својом вјерском политиком, а посебно склапањем Конкордата с Ватиканом, учинио да Црна Гора постане стјечиште "католичких мрачњака" и Старчевићевих праваша. И напосред, књаза оптужују да води политику која је

⁹³ Исто, 90-91.

⁹⁴ *Неколико крвавих слика из албума Пејровић-Његошевог дома*, 1898, 5; Тзв. Главни одбор црногорске емиграције на крају Предговора наводи да династију Обреновић признаје за предводника српског покрета за ослобођење и уједињење, и то зато што сматра да је ова династија доказала своју историјску величину (стр. 6). О Петровићима-Његошима се каже да су они по српске интересе убитачна династија (стр. 52).

⁹⁵ Исто, 13-48.

⁹⁶ Исто, 55-110.

супротна националним интересима српског народа, јер, прије свега, ради на томе да задобије династички примат над Обреновићима. У том циљу он форсира некакво "црногорство" којим жели доказати да су Црногорци најбољи Срби, чиме, како тврде аутори публикације, ради против Србије и њене династије. Због тога му чланови *Одбора* поручују: "Напусти-те хотимично обмањивање лаковјерног народа: како су Црногорци први међу Србима, како само за њих знају 'сви седам краљева', како се с њима бегенише спријатељити и руски цар; па наравно кад је 'народ црногорски први међу Србима' - онда сте и Ви први од првијех. Раскрстите једном за свагда са идејом коју сте изнијели у Вашој 'Балканској Царици': 'Ко Црногорству не био вјеран,/ Богом и људма свуд био ћеран'".⁹⁷

Почетком 20. вијека (1901) појавила се још једна књига у којој се веома критички говори о приликама у Црној Гори, као и о карактеру система власти који оличава књаз Никола. Била је то књига *Истина о Црној Гори*, објављена у Будимпешти, непознатог аутора.⁹⁸ У књизи се, као и у претходним публикацијама ове врсте, износе готово истовјетне оцјене о црногорским приликама. Тврди се, рецимо, да за двадесетак година од завршетка рата Црна Гора готово да и није напредовала, осим што је изграђено неколико колских путева. Стагнација је примјетна у свим институцијама друштва, а посебно у просвјети, при чему се тврди да књаз Никола намјерно уназађује просвјету, како би Црногорцима лакше манипулисао. За књаза Николу се још наводи да је расипник народног новца, да му је основни циљ спољне политике добијање кредита, те да је апсолутиста окружен нечасним и компромитованим људима.⁹⁹

Бити противник власти у Црној Гори на почетку 20. вијека или имати другачије политичке ставове од оних званичних, у крајњем је значило бити противник Господара, тј. противник династије. Без обзира на то што су се многи опозиционари и незадовољници трудили да увијек нагласе како они нијесу против Господара, већ су само против неких неправилности у систему власти, њихово правдање, које је често и искрено било, слабо да је могло суштински промијенити ствари. Критиковати власт - ма којег нивоа и ма због чега, није могло а да не буде и критика Господара. Јер, у Црној Гори је Господар био, у ствари, власт и извориште највеће земаљске моћи, док су све институције власти, па и оне највише (Министарски савјет, Скупштина), задуго биле најобичнији декор његове аутократске владавине. Није се могао критиковати ни племенски писар, ни племенски капетан, а да та критика не буде посредно и критика књаза Николе, који је постављао и племенског писара и пле-

⁹⁷ Исто, 149, 187, 208- 211.

⁹⁸ Војвода Гавро Вуковић у својим *Мемоарима* тврди да је аутор ове књиге кнез Петар Карађорђевић (Г. Вуковић, *Мемоари*, књ. 3, Цетиње/Титоград 1985, 334). Иако се не може тачно утврдити да ли је књигу писао кнез Петар Карађорђевић, очито да је он имао неке везе са њеним настанком и објављивањем, будући да је Живојин Балугџић водио послове око њене припреме за штампу и објављивање. Писмо Балугџићево, којим се то потврђује, доставио је 1905. године Р. Мићић књазу Николи; Р. Мићић - књазу Николи, 24. 09. 1905, АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1905, бр. 74.

⁹⁹ *Истина о Црној Гори*, Будимпешта 1901, 6, 9, 12, 40, 49, 82.

менског капетана. Исто тако, неслагање са политичким ставовима владе, суштински је значило неслагање са Господарем, будући да је он крепирао и водио владину политику. Није се могао критиковати политички систем или стање друштва, а да се при тражењу најодговорнијег за постојеће слабости не дође до Господара. Његова одговорност, значај и свеprisутност у систему власти, легализована је била и Уставом. Књаз је дијелио законодавну власт са Народном скупштином, с тим што ниједан закон Скупштина није могла прогласити док га не потврди књаз; он је постављао све државне чиновнике у земљи и давао официрске чинове. Књазу је био подређен и Министарски савјет (влада); књаз је постављао ministre и одређивао председника Министарског савјета. Такође, књаз је именовао и све чланове Државног савјета.¹⁰⁰ Наравно, књаз-господар је имао још више утицаја на политику и власт него му је то Устав давао. Разлога за то има више. Први је тај да су уставна ограничења његове власти била, углавном, формалне природе. У таквим ситуацијама није било паметно позивати се на процедуру и закон пред владарем који је изнад сваког закона и који може да заобиђе сваку процедуру. Затим, већина институције са којима је дијелио и вршио власт потицале су из периода апсолутизма, тако да је процес њиховог прилагођавања "новим правилима" био немогућ. И што је најважније, књажева моћ и харизма имали су снажно традицијско упориште, што је за друштво племенско-патријархалне свијести, какво је било црногорско, имало огромно значење. У тој традицији посебно су се препознавала патримонијумска обилежја његове владарске личности - књаз је "отац" свих Црногораца, исто колико је и владар Црне Горе, и његови поданици су га у доброј мјери тако и доживљавали. Занимљива је, рецимо, појава да многи Црногорци када одлуче да заувјек напусте домовину, траже пријем код књаза да би се опростили с њим, баш као да је у питању блиски рођак.¹⁰¹

За све Црногорце који су хтјели да ријеше неки свој статусни или имовински проблем, књаз-господар је и послеје увођења уставности био неприкосновена и незамјенљива институција власти. Посебно се то показивало када би наступиле тешкоће у остваривању неких права или у рјешавању имовинско-материјалних питања. У таквим ситуацијама најбоље је било тражити пријем код Господара или му се писмено обратити. Господар је био она посљедња и најдјелотворнија инстанца, која је коначно стављала тачку на проблем. Неспорно да је ова врста моћи била најважнији извор његове харизме и утицаја. Домен политике, како тврди И. Шибер, и јесте разрјешавање интересних конфликта у друштву, а "вођа" и није друго до носилац те активности.¹⁰² Једном је извјесни Перко Павличић, када никако није могао да добије државну службу, тражио од књаза да му помогне. Књаз је онда наредио Павличићу да

¹⁰⁰ *Устав за Књажевину Црну Гору*, Цетиње 1905; Члан 3, 4, 8, 9, 104, 105, 106, 118.

¹⁰¹ "Са највећим страхопоштовањем усуђујем се замолити Ваше Краљевско Височанство да ми дозволите да Ви приступим Свијетлој руци, пошто сам кренуо на пресељење са фамељом у Бугарску."; С. Поповић - књазу Николи, 07. 04. 1906, АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1906, бр. 23.

¹⁰² I. Šiber, *Osnovi političke psihologije*, Zagreb 1998, 206.

обиђе сва министарства и да му се у оном министарству у којем има упражњено мјесто, дадне писарска служба.¹⁰³ Утицај књажев на рјешавање оваквих питања био је апсолутан не само у црногорским органима власти, већ и у вјерским институцијама које су имале свог врховног поглавара изван Црне Горе. Барски кадија је, рецимо, тражио од књаза да му "изради код Калифа аванс с рангом и платом".¹⁰⁴ Књаз није презао ни од мијешања у рад институција православне цркве, покушавајући да неке одлуке Св. Синода преиначи и игнорише, због чега је једном приликом протествовао и митрополит Митрофан.¹⁰⁵ Посебно је Господар држао до својих овласти и дијелењу правде, што је била његова најомиљенија занимација. Јавно је књаз говорио да ће он лично "светити" сваког Црногорца којему суд неправедно пресуди. Сви који су сматрали да су оштећени пресудом, имали су несметан пролаз до Господара. Једном је свом поданику из Мораче, наводно, заповиједио да дође до њега како би праведно ријешити његов спор.¹⁰⁶ Књаз је, иначе, водио посебну бригу о правосудним органима, тако да без његовог знања нијесу могли бити именовани чак ни чланови обласних судова.¹⁰⁷

У новом систему власти, без обзира на све промјене које је "ново доба" донијело, књазу је једнако било стало да својим поданицима буде и даље "брижни отац" који даје и помаже у невољи, и кога ће поданици имати слободу да замоле "за једну малу помоћ".¹⁰⁸ Књажева дарезљивост, исто као и разлици због којих су му се поданици обраћали, заиста је била неуобичајена. Књаз је, рецимо, наредио да се из дворске касе исплати скоро 2.000 круна капетану Јову Бећиру, како би Бећир исплатио неке дугове. Књаз се на томе није зауставио него је још наредио Министарству војном и Министарству финансија да отпишу дугове које је капетан Бећир код ових министарстава имао.¹⁰⁹ Велику новчану своту (100 фиорина) добио је и некадашњи херцеговачки устаник, када га је књаз срео у Никшићу.¹¹⁰ Књаз је и даље давао велике прилоге за рад јавних установа, изградњу путева, вјерских објеката.¹¹¹ Књаз је обичавао и да неком угледнијем Црногорцу који је напустио овај свијет, о свом трошку

¹⁰³ П. Павличић - Државном савјету, 01. 12. 1905, ДАЦГ, Државни савјет, ф. 2, бр. 21.

¹⁰⁴ М. Карађузовић - књазу Николи, 20. 05. 1907, АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1907, бр. 94.

¹⁰⁵ "Ја имам тврду наду да мој Господар неће дозволити да се игноришу црквене установе, пошто је Владар дужан да их штити од свачије самовоље..."; Митрополит Митрофан - књазу Николи, 03. 01. 1910, АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1910, бр. 3.

¹⁰⁶ "Господару прошле године рекли сте ми да кога судови убију на правди, даћете га Ви светити, у исто вријеме заповиједили сте ми да дођем к Вама и даће те ми учињет право."; П. Јанкећић - књазу Николи, 02. 08. 1905, АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1905, бр. 64.

¹⁰⁷ Књаз Никола - Мишу Поповићу, нема датума, АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1909, бр. 125.

¹⁰⁸ Ђ. Гардашевић - књазу Николи, 19. 10. 1905, АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1905, бр. 94.

¹⁰⁹ Војвода И. Пламенац - Управи Двора, 05. 07. 1905, АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1905, бр. 53.

¹¹⁰ Капетан М. Томановић - Министарству унутрашњих дјела, 16. 09. 1906, ДАЦГ, МУД, 1906, бр. 4665.

¹¹¹ Признаница на 2.000 фиорина за Дом умоболних, 23. 07. 1905, АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1905, бр. 58; Л. Мијушковић - маршалу Двора, 08. 11. 1906, АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1906, бр. 72.

направи гробницу.¹¹² Најчешће су, ипак, биле молбе за новчану помоћ.¹¹³ Од десетина молби такве врсте, издваја се она Осман-бега Мушовића, које је своје тражење образложио са тридесетак стихова. "Паћу молит Владаоца/ мог животног храниоца.../ Господару јуначке ви части/ Немојте ме пуштит до пропасти..." , вели, поред осталог, Мушовић.¹¹⁴ Будући да су Мушовићеве молбе стизале у Двор сваке године, а Господарева дарезљивост никада није изостајала (вјероватно зато што је ријеч о потомку угледне породице), Мушовић је признао да би сваког дана требало да се телеграфски захваљује књазу на добротинствима која му је учинио.¹¹⁵

Стварне границе књажеве дарезљивости није лако утврдити. Но, само један таксативни попис његових новчаних расхода свједочи о несумњивој благонаклоности према сиромашним поданицима. Према попису расхода за период од 10. фебруара до 10. маја 1907. године, књаз Никола је за ова три мјесеца на разна давања потрошио око 10.000 круна, што значи нешто више од 5% од своје цивил-листе (за 1907. годину - 189.586 круна). Наводимо само неке ставке из овог протокола: "23-ици Васојевића по кр. 2", "малом Васојевићу што се оперирао на Цетиње", "за исплату жита неког сиромаша", "једној малој пред Двор", "мајци покојног Јоза Шекуларца", "Величанину те је болова у болницу", "Марку Стругару за неко дијете", "жени из Ожеговица те јој је умро син у Америку", "Спасоју Брајовићу за леб и сир", "жени из Комана те је оставио домаћин с' ђецом на улици", "једном човјеку да преведе болесну шћер на Цетиње", "за фамилију неког Куча те је умро у Бар", "пред Двор малој с' Угања", "једној сиромашници", "Мују Ацајлићу за краву", "за ручак 50 Цуца и Ђеклића", "за једног сиромаша"... На овај или онај начин, новац од књаза добило је за ова три мјесеца преко три стотине људи!¹¹⁶

И поред књажевог настојања да својим поданицима буде "добри отац", постојао је у Црној Гори повећи број људи чија је одбојност према књазу Николи била позната црногорским полицијским органима. Многи од њих су изрицали увреде на књажев рачун или су га омаловажавали, што су црногорске власти одмах кажњавале затвором. Неки су ликовали због уставног ограничења књажеве власти, објашњавајући да је сада највећа власт Скупштина, а да се Господар ништа не пита.¹¹⁷ У Андријевици је поп Богдан Вуковић пријетио да ће Васојевићи тољагама и оружјем узвратити Господару уколико их буде критиковао.¹¹⁸ О књазу је ружно говорио и Р. Радевић из Лијеве Ријеке, који је описао вла-

¹¹² Управа Двора - Л. Вујовићу, 16. 02. 1905, АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1905, бр. 22.

¹¹³ Видјети: М. Јовићевић, *Тако је судио Господар* (Извод из "Протокола молбеница"), Никшић 1998, 185-225.

¹¹⁴ Осман-бег Мушовић - књазу Николи, 30. 09. 1906, АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1906, бр. 78.

¹¹⁵ Осман-бег Мушовић - књазу Николи, 06. 05. 1908, АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1908, бр. 26.

¹¹⁶ Протокол о пријему новца Њ. В. Господара, 02. 06. 1907, АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1907, бр. 103.

¹¹⁷ Ж. Никчевић - Министру унутрашњих дјела, 19. 06. 1907, ДАЦГ, МУД, 1907, бр. 3070.

¹¹⁸ Ж. Никчевић - Начелнику министарства унутрашњих дјела, 21. 07. 1907, ДАЦГ, МУД, 1907, бр. 3532.

дара на следећи начин: "Књаз бјеше у Подгорицу дошао; узјахао кроз народ на једну кљусину; изашао из памети као Радован Ђуров (Радован је сулудан), остарао и побудалио и незна ништа."¹¹⁹ Црногорска полиција открила је била и аутора пјесме која је растурана по Подгорици, а којом се позива и на убиство књаза Николе ("Па за то нећу жалит живота/ Само да се народ отрси Скота").¹²⁰ У Подгорици је откривен и спис "*Књаз може свакога*", у којем се књаз приказује зликовцем који је упропастио Црну Гору: "Да је Књаз Никола промјенио своју тактику, мучког убијања људи, које је одавна употребљавао, - у јавно убијање; већ је петнаест дана од кад Црногорци чекају дако се Књаз тргне од овог вратолмног пута, али тога нема... Књаз Никола се не трза. Он све даље срља у својим подвизима, којима нам кућу ископа. Он је погазио традиције и права своје куће..."¹²¹ У исто вријеме, књазу је у једном писму које је потписано псеудонимом, сугерисано да би најбоље било да абдицира у корист престолонаследника, а да прије тога организује истински слободне изборе, да деполитизује судство и да се одрекне услуга "ласкаваца и мајмуна" који су му вјерни само због својих интереса.¹²² Јавних критика књаза Николе, првенствено преко опозиционе *Народне мисли*, наравно, није било. Непријатељство према Господару углавном је исказивано далеко од ушију јавности и, посебно, власти. Према књажевом рачунању, преко стотину познатих Црногораца је исказало непријатељство према њему - од завршетка Вељег рата до првих година 20. вијека. У Двору је постојао списак тих људи.¹²³

Као потенцијалне противнике књаза Николе државна власт је и даље сматрала црногорске ђаке и студенте који су се школовали у Србији, те их је зато полицијски надзирала када би они за вријеме љетних фебрија дошли у Црну Гору. Министарство унутрашњих дјела је већ почетком јуна издавало наредбу обласним управама о надзору омладине која се школује у Краљевини Србији.¹²⁴ Министарство је обласним управама достављало и посебна упутства о начину на који треба вршити надзор, јер је требало водити рачуна да се код њих, уколико би примјетили да су под присмотром, не створи незадовољство према црногорској власти. Поред контроле њиховог кретања и понашања, Министарство је препоручивало да се обрати највећа пажња да ови студенти и ђаци не би ширили какве револуционарне прогласе или новине у којима се износе критике на рачун власти. Све ове мјере предузимане су јер се претпостављало да је већина њих за вријеме боравка у Србији била у контакту са та-

¹¹⁹ Капетан С. Марнић - Обласној управи у Колашину, 15. 09. 1907, ДАЦГ, МУД, 1907, бр. 4407.

¹²⁰ С. Лоичић, секретар Министарства унутрашњих дјела - Министарству унутрашњих дјела, 28. 08. 1908, ДАЦГ, МУД, 1908, бр. 3639.

¹²¹ С. Лоичић, секретар Министарства унутрашњих дјела - Министарству унутрашњих дјела, 28. 08. 1908, ДАЦГ, МУД, 1908, бр. 3640.

¹²² "Старац Србијанац" - књазу Николи, 29. 06. 1907, АБО ДМЦ, фонд Никола I, 1907, бр. 133.

¹²³ АБО ДМЦ, Регистрована документа без ознаке године, фасцикла бр. 1.

¹²⁴ Бригадир Б. Бошковић, заступник Обласног управитеља у Никшићу - Министарству унутрашњих дјела, 07. 06. 1908, ДАЦГ, МУД, 1908, бр. 2129.

мошњим црногорским политичким емигрантима, посебно припадницима омладинског покрета.¹²⁵

У оваквим политичким и социјалним околностима, крајем 19. и почетком 20. вијека, државна идеологија је глорификовањем и идеализовањем књаза Николе настојала да онемогући да се и најмање окрњи његов владарски култ. Била је то посљедица исправног увјерења да се на владарском култу књаза Николе у великој мјери темељи стабилност читавог система власти. Књаз Никола, као персонификација цјелокупног система власти, али и "херојске" Црне Горе, заиста је снагом свог угледа и својом харизмом националног вође, штитио један анахрони политички систем од свих критика и оспоравања. Вјештом манипулацијом, свака је критичка ријеч против овог система представљана као ријеч против књаза Николе, а тиме и против Црне Горе са којом се књаз био поистовијетио. Наравно, таква врста политичке манипулације имала је свој вијек трајања. Већ крајем прве деценије 20. вијека, када је у Црној Гори стасала једна нова генерација поданика која је рођена послје Вучјег дола, књажев култ изгубиће бројне поклонике. За ове, релативно младе људе, књаз није био што и за њихове очеве - ни ослободилац, ни херцеговачки јуришник којег је пратила звоњава са Дечана и дивљење већине балканских народа. Он је за њих искључиво био владар сиромашне земље и господар над неђелотворним системом власти. Тада почиње да слаби књажев култ, а са њиме и упориште за све оне политичке идеје и ставове чији је творац био књаз Никола.

Živko M. ANDRIJAŠEVIĆ

THE POLITICAL BASIS OF PRINCE NIKOLA'S RULING CULT AT THE END OF THE 19TH AND BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Summary

The creation of a ruling cult always, ultimately, has the same aim: adoration, faith, loyalty. By using, or placing emphasis on certain issues and information, which need not always be true, an idealized image of the ruler is impressed on his subjects, all with the aim of promoting positive emotions in them towards him. At the end of the 19th and the beginning of the 20th century the state ideology, in glorifying and idealizing Prince Nikola, sought to prevent the slightest damage to his ruling cult. This was the consequence of the justified belief that the ruling cult of Prince Nikola was, to a great extent, the foundation on which the stability of the entire government system rested. Prince Nikola, as the personification of the ruling system as a whole, but also of "heroic" Montenegro, by the power of his reputation and his charisma as a national leader did indeed protect an anachronistic political system from all criticism and challenge. By skilful manipulation, every word of criticism against this system was presented as a word against Prince Nikola and by this token against the Montenegro with which the Prince had identified himself.

¹²⁵ Бригадир М. Мартиновић, заступник министра унутрашњих дјела - Обласним управитељима у Цетињу, Бару, Подгорици, Колашину и Никшићу, 02. 06. 1908, ДАЦГ, МУД, 1908, бр. 2125.